

Мар'яна Нікітенко

**ГЕРМЕНЕВТИКА
КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОГО ПАТЕРИКА:
СТВОРЕННЯ ВЕЛИКОЇ ПЕЧЕРСЬКОЇ ЦЕРКВИ
В КОНТЕКСТІ ІДЕЙНОЇ ПАРАДИГМИ ЖИТТЯ
ПРП. ФЕОДОСІЯ**

Створення Великої Печерської церкви, або Успенського собору Києво-Печерської лаври — грандіозний за своїм ідейним та архітектурно-художнім змістом проект, є одним з основних смислових акцентів Києво-Печерського патерика. Про підготовку до здійснення цього колосального проекту, про подію закладення храму, історію його зведення та декорації йдеться, передусім, у перших 6-ти «Словах» Патерика, об'єднаних такою назвою: «Патерикъ Печерскій, иже о созданіи церкви, да разумеютьъ вси, яко самого Господа промысломъ и волею и его пречистыа матере молитвою и хотѣніемъ създася и съврѣшися богодѣннаа, небеси подобная, велика церкви Богородична Печерская, архимандритіа всея Рускыа земля, еже есть лавра святаго и великаго отца нашего Феодосіа»¹. У науці узвичаєно називати цю розповідь Патерика «Словом про створення Великої Печерської церкви». Крім цього розгорнутого викладення подій, що стосуються розбудови Великої Печерської церкви, розповідь про них міститься у Житті прп. Феодосія, що увійшло до складу Патерика², а також у «Слові» 34-му: «**О преподавнѣмъ Спиридонѣ и о Алимпіи Иконницѣ**»³.

За концепцією Патерика, інформація про створення головної монастирської церкви, є «точкою відліку» історії славетної чернечої обителі. Знаменно, що Патерик розпочинається з розповіді

¹ *Абрамович Д. І.* Києво-Печерський патерик. — К., 1991. — С. 1–15.

² Там само. — С. 63–65, 69–70, 76–77.

³ Там само. — С. 172–173.

про створення цього храму, а не з історії заснування печер, які, фактично стали висхідним пунктом розвитку Києво-Печерського монастиря. Цей феномен Патерика вже помічений дослідниками. Зокрема, Ю. Завгородній дає таке його пояснення: «...заснування самого монастиря значною мірою пов'язується не з раніше викопаними ченцями у землі печерами (келіями), а з будівництвом церкви св. Богородиці Печерської... Якщо семантичний простір Києва започатковується церквою Різдва св. Богородиці (Десятинною), а згодом собором Святої Софії, то Печерського монастиря він визначається головним його храмом — собором Успіння св. Богородиці, що уособлює святість монастиря в цілому. На рівні специфіки втілення священного в земних умовах Київ і Печерський монастир чи не в першу чергу об'єднує «безпрецедентна за духовною інтенсивністю осанна Богородиці»⁴.

Загалом погоджуючись з Ю. Завгороднім, ми, своєю чергою, спробуємо усвідомити інформацію Патерика про розбудову найбільшої святині Києво-Печерського монастиря крізь призму православної традиції та середньовічної ментальності. На наше переконання, саме такий підхід дозволить виявити найглибинніші пласти патерикового тексту, і, говорячи мовою герменевтики, допоможе здійснити «стрибок у герменевтичне коло».

Якщо говорити про ідейну парадигму створення Великої Печерської церкви, то можна сказати, що Патерик містить колосальну інформацію, яку, звісно, неможливо викласти в одній статті. Тож, у цій публікації ми обмежимося усвідомленням інтенцій, вкладених у Житіє прп. Феодосія (XII ст.) його автором — прп. Нестором Літописцем. Причому для розгляду візьмемо лише один з пасажей Житія, а саме той, в якому йдеться про нічні молитви святого, що передували створенню храму. Згідно з Житієм, що увійшло до складу Патерика не пізніше початку XV ст.⁵, зведення Успенського собору було спричинене Божественною волею. Так у Житії мовиться про те, що Сам Бог освятив місце розташування Великої Печерської церкви. Розповідається про дивовижне видиво, яке побачив один чоловік, що проїздив повз Печерський монастир вночі. Ніч була дуже темна і лише над монастирем сяяло «пречудне» світло, у якому перебував прп. Феодосій. Святий

⁴ *Завгородній Ю. Ю.* Успенська церква Печерської лаври — сакральний максимум Давньої Русі // Наукові записки НаУКМА. — 2004. — Т. 25: Філософія та релігієзнавство. — С. 65.

⁵ *Абрамович Д. І.* Києво-Печерський патерик... — С. XII.

стояв посеред монастиря перед церквою, здійнявши руки у молитві до Бога: «Єсть во мала гора, належаци над манастырем тѣм, и человеку тому тѹда ноши идѹщи, и се видѣти тому чюдо, исполнь ѹжастн. Ноши во сѹщи темнѣ, свѣт же пречюден токмо над манастырем блаженаго, и се яко възрѣвъ, видѣ преподобнаго Феодосіа въ свѣтѣ том посрѣди манастыря пред церковью стояща, рѹцѣ же на небо въздѣвшѹ и молитвѹ къ Богѹ прилежнѹ творящѹ»⁶.

Житіє наголошує на особливій святості місця, на якому планується зведення Великої Печерської церкви. Зокрема, у творі ця табуйована територія уподібнюється «Дому Божому» та «Вратам Небесним» — біблійному топосу, де сталося явлення патріарху Якову «Небесної Лествиці»: «Тѣм же лѣпо єсть намъ съ божественным патріархом Иаковом рещи, яко єсть Господь на мѣстѣ семъ, и єсть свято мѣсто се, и нѣсть ино, но се домъ Божій и си врата небеснаа»⁷. Водночас ці дива співвідносяться з подіями, що трапилися під час заснування Лаври прп. Савою Освяченим. Таке ототожнення походить з Житія св. Сави, в якому йдеться про «столпъ огньє до небеси», що вказав Саві священне місце — печеру, з якої пізніше розвинулася знаменита Лавра⁸. Головний храм святого Сави присвячувався Богоматері⁹, сам же Сава — засновник багатьох Лавр і кіновій, став одним з прообразів прп. Феодосія Печерського: «И се пакы къ тому подобно єсть рещи, еже тако речено єсть въ житіи о святѣм велицѣм Савѣ. Се во въ єдинѹ ношъ також де тому изшедшѹ ис келіа своєа и молящѹся, и се показася тому стлѣп огньє до небеси, таче потом яко же дошед мѣста того и оверѣте в нем пещерѹ, и тѹ таков въ мало дьни сѣтвори манастырь славенъ. И тако же и зде разѹмѣвати єсть: Богѹ назнаменовшѹ мѣсто то, еже яко не по мнозъ видѣти єсть манастырь на мѣстѣ том, иже и доннѣ цвѣтѹщѹ молитвами єго»¹⁰.

Вперше висловимо припущення, що символіку згаданої у Житії «Лествиці Якова» можна розуміти в контексті образної паралелі з одним із найвідоміших творів на Русі — «Лествицею, що возводить на Небо» знаменитого синайського ігумена св. Іоанна Лествичника (VI ст.). «Лествиця» вважалася своєрідним

⁶ *Абрамович Д. І.* Києво-Печерський патерик... — С. 64.

⁷ Там само.

⁸ Палестинский патерик. Житие преподобного Саввы Освященного. Переиздание. — М., 1996. — С. 189.

⁹ Там же. — С. 202.

¹⁰ *Абрамович Д. І.* Києво-Печерський патерик... — С. 64.

«посібником» з вдосконалення ченців. Твір був написаний св. Іоанном Лествичником на прохання св. Іоанна Раїфського, який бажав отримати такі настанови для духовного життя, що уособлювали б «лествицу утверждену, возводящую подвижников до небесных врат целыми и невредимыми, безопасными от падения»¹¹. Як сказано в передмові до «Лествиці»: «В сочинении преподобного Иоанна начертан нам царский путь меры и духовной гармонии, исполненный напряженным внутренним деланием и постоянной памятью о смерти. Иноческая жизнь, по преподобному Иоанну, есть путь постепенного, непрерывного восхождения по лестнице духовного самосовершенствования. 30 ступеней «Лествицы» научают нас борьбе с пороками и страстями, одинаково свойственными иноку и мирянину, и воспитанию добродетелей, восстанавливающих в очищенном от греховной нечистоты человеке образ Божий»¹².

Важливим ідейним моментом Києво-Печерського патерика є уподібнення прп. Феодосія вождю народу Божого — Мойсею, що не розглядалося поглиблено у науці. Так, у «Похвалі» прп. Феодосію, яка також була написана прп. Нестором Літописцем та увійшла до складу Патерика у той самий час, що і Житіє прп. Феодосія, знаходимо пряму паралель прп. Феодосій — Мойсей. Причому прп. Феодосій порівнюється тут зі «стовпом вогняним», у якому перебував Бог, коли вів вибраний народ у Край Обіцяний. Зокрема, у «Похвалі» прп. Феодосію читаємо: «Радуйся, столпе огненный, свѣтлѣ паче иже при Моисѣи бывшаго: онъ просвѣщаше телеснѣ, тыйжде дѣховно просвѣти новаго Израиля, пѣстинню проведе съблзвнѣ житія пѣстошнаго и Амалика мысленнаго лучами Дѣха ѣстраши, и в землю обѣтованнѣю вѣведе, паче же реку, райскыя пища, идѣже ѣченици твои ликѣють!»¹³.

У «Похвалі» також зустрічаємо паралель між прп. Феодосієм, котрий очолив монастир та прийняв у ньому устав (закон) та Мойсеєм — очільником народу Божого та законодавцем: «И егда приближашея свѣтлыи день въскресенія Господа нашего Исѣса Христа, тога преподобный прихощаше, яко Мойсей с горы Синайскыя, дѣшею сѣя паче лица Моисѣова, и въ вся лѣта ѣстава свого не преступи»¹⁴.

¹¹ Лествица возводящая на Небо преподобного отца нашего Иоанна игумена Синайской горы. — М., 2002. — С. 4.

¹² Там же. — С. 4.

¹³ *Абрамович Д. І.* Києво-Печерський патерик ... — С. 91.

¹⁴ Там само. — С. 89.

Мовиться про щорічну великопісну аскезу прп. Феодосія, який проводив Чотиридесятницю у печері, повертаючись до монастиря напередодні Великодня «наче Мойсей з гори Синайської».

Необхідно сказати, що згідно з традицією Церкви, св. пророк Мойсей завжди був прообразом Отців чернецтва. Найяскравіший приклад цього знаходимо у «Лествиці» прп. Іоанна Лествичника. Для того, аби усвідомити багатозмістовну символічну паралель між св. Мойсеєм та Отцями чернецтва, а, відтак, і між Мойсеєм та очільниками чернецтва вітчизняного — прпп. Антонієм і Феодосієм Печерськими, звернемося до цього твору. Так, у передмові до «Лествиці», куди увійшло Житіє прп. Іоанна Лествичника, св. Іоанн уподібнюється Мойсею в такий спосіб: «...все, удивляясь преуспеянию его (прп. Іоанна. — М. Н.) во всех добродетелях, как бы новоявленного Моисея, поневоле возвели его на игуменство братии, и, возвысивши сей светильник и свещник начальства, добрые избиратели не погрешили; ибо Иоанн приблизился к таинственной горе, вшедши во мрак, куда не входят непосвященные; и, возводимый по духовным степеням, принял богоначертанное законоположение и видение. Слову Божию отверз уста свои, привлек Духа, отрыгнул слово и из благаго сокровища сердца своего изнес словеса благая. Он достиг конца видимого жития в наставлении новых Израильтян, то есть иноков, тем одним отличаясь от Моисея, что вошел в горний Иерусалим, а Моисей, не зная как, не достиг земного»¹⁵.

Отже, поставлення прп. Іоанна на ігумена Синайського монастиря та створення ним «Лествиці» уособлює входження Мойсея у Божественний морок Святої гори Синай, отримання Мойсеєм одкровення, та навчання пророком народу Божого. Та ж сама паралель простежується і у «Послании святого Іоанна, ігумена Раифського, к досточудному Іоанну, ігумену Синайской горы». Так, св. Іоанн Раїфський, звертаючись до прп. Іоанна Лествичника, пише: «И потому, припадая к тебе, как к общему всех отцу и старшему в подвижничестве, сильнейшему в быстроумии и превосходнейшему учителю, сим писанием нашим молим тебя, о глава добродетелей, преподай нам, невежественным, то, что ты видел в боговидении, как древний Моисей, и на той же горе; и изложи это в книге, как богописанных скрижалях, в назидание новых Израильтян, то есть людей новоиспешших из мысленного Египта

¹⁵ *Абрамович Д. І.* Києво-Печерський патерик ... — С. 15–16.

и из моря житейского. И как ты в оном море, вместо жезла бо-гоглаголивым языком твоим, при содействии Божиим, чудодействовал: то и ныне, не презирая нашего прошения, благоволи о Господе, для спасения нашего благорассудительно и неленостно начертать законы, свойственные и приличные монашескому житию; будучи поистине великим наставником всех начавших такое ангельское жительство»¹⁶.

Крім вже помічених нами образних паралелей, бачимо, що прп. Іоанн Лествичник уподібнюється тут Мойсею, як вождю нового народу Божого — ченців. Єгипет символізує світ («море життєве»), якого зрікається чернець («виходить з Єгипту»). «Лествиця» прп. Іоанна — твір про духовне удосконалення ченця, уособлює скрижалі Завіту, які Мойсей отримав на Святій Горі Синай.

Важливо, що в «Лествиці» пророк Мойсей прообразує духовного керівника (наставника) ченця, або його старця. Зокрема, у «Ступені 1-й» говориться: «Когда хотим выйти из Египта и бежать от Фараона, то и мы имеем необходимую нужду в некоем Моисее, то есть ходатае к Богу и по Боге, который, стоя посреди деяния и видения, воздевал бы за нас руки к Богу, чтобы наставляемые им перешли море грехов и победили Амалика страстей. Итак, прельстились те, которые, возложив упование на самих себя, сочли, что не имеют нужды ни в каком путеводителе; ибо исшедшие из Египта имели наставником Моисея, а избежавшие из Содомы — Ангела. И одни из них, то есть исшедшие из Египта, подобны тем, которые с помощью врачей исцеляют душевные страсти, а другие подобны желающим совлечься нечистоты окаянного тела; потому они и требуют помощника — Ангела, то есть равноангельного мужа; ибо по гнилости ран потребен для нас и врач весьма искусный»¹⁷. Тож, духовний керівник ченця (або ченців), цей «мислений Мойсей», «подібний до Янгола муж» є головним молитовником за ченців перед Богом. Тільки за умови наявності такого керманича й можливе духовне зростання іноків.

З огляду на вищесказане, спробуємо усвідомити інформацію Життя прп. Феодосія про передумови створення Великої Печерської церкви. Звернемо увагу на описане у цій розповіді диво з прп. Феодосієм, якого бачили таким, що перебуває посеред монастиря у великому світлі зі здійсненими у молитві руками. Причому,

¹⁶ *Абрамович Д. І.* Києво-Печерський патерик ... — С. 20–21.

¹⁷ Там же. — С. 30–31.

у Житті підкреслюється, що ніч навколо монастиря була дуже темна. На нашу думку, образ світла посеред темряви і перебування у цьому світлі прп. Феодосія має глибокий символічний зміст. Передусім, храм має присвячуватися Богоматері, одним з прообразів Якої, згідно з традицією Церкви, є Неопалима Купина.

Тож, як думаємо, розглядуваний пасаж Життя, по-перше, уподібнює прп. Феодосія Мойсею на горі Хориві, коли Янгол Божий явився пророку посеред Неопалимої Купини, тобто у полум'ї вогняному посеред тернового куща. Тоді сталося закликання Мойсея до його служіння, а земля, де трапилось видиво, була названа святою: «А Мойсей пас отару тестя свого, жерця Мідіянського. І провадив він цю отару за пустиню, і прийшов був до Божої гори, до Хориву. І явився йому Ангол Господній у полум'ї огняному з-посеред тернового куща. І побачив він, що та тернина горить огнем, але не згорає куш. І сказав Мойсей: «Зійду но, і побачу це велике видіння, — чому не згорає та тернина?» І побачив Господь, що він зійшов подивитися. І кликнув до нього Бог з-посеред тієї тернини і сказав: «Мойсею, Мойсею!» А той відказав: «Ось я!». І сказав Він: «Не зближайся сюди! Здійми взуття своє з ніг своїх, бо те місце, на якому стоїш ти, — земля це свята!» І сказав: «Я Бог батька твого, Бог Авраама, Бог Ісаака й Бог Якова!» І сховав Мойсей обличчя своє, бо боявся споглянути на Бога! І промовив Господь: «Я справді бачив біду Свого народу, що в Єгипті, і почув його зойк перед його гнобителями, бо пізнав Я болі його. І Я зійшов, щоб визволити його з єгипетської руки, та щоб вивести його з цього краю до Краю доброго й широкого, до Краю, що тече молоком та медом до місця ханаанеянина, і хіттеянина, і амореянина, і євусеянина. ...А тепер йди ж, і Я пошлю тебе до фараона, і виведи з Єгипту народ Мій, синів Ізраїлевих!» (Вих. 3:1–10).

Тож, у Житті прп. Феодосія наголошується на особливому покликанні святого від Бога — на його місії очолити новий народ Божий — ченців у їхньому виході зі світу. Проте, ще глибше зрозуміти змісти цієї розповіді Життя прп. Феодосія дозволяє вивчення екзегетичних творів Отців Церкви, які особливим чином витлумачували біблійну Книгу Вихід. Не викликає сумніву, що давньоруські книжники були добре обізнані у такій літературі, яка, поряд з Біблією, була, головним ідейним підґрунтям їхніх творів. Найбільш плідним у цьому ключі є звернення до праці св. Григорія Нисського (IV ст.) «Життя Мойсея» — твору наскрізь алегоричного, в якому подано взірці християнського благочестя. Згідно зі

св. Григорієм, духовне життя має три етапи, символічною паралеллю яких є три етапи входження в контакт з Богом у житті Мойсея. Перший етап, образно показаний у Біблії, як історія з *терновим кущем*. Св. Григорій пише: «... було йому (Мойсею — *М. Н.*) страшне богоявлення: коли якраз опівдні інше світло, *яскравіше за світло сонячне* (вид. нами — *М. Н.*), осяяло очі, він, збентежений, незвичністю видовища, зводить погляд до гори і бачить кущ, який палає вогнем, але не згорає. Його молоде гілля, немов від роси, соковито зеленіло в полум'ї, і Мойсей промовив сам до себе: «Підійду лишень ближче та подивлюсь на це велике диво» (Вих. 3,3). А сказавши це, сприймав дивне світло уже не самими очима, а, що найдивніше з усього, і слух його був осяяний промінням того світла. Благодать світла, поділена на обидва відчуття, осявала очі блискотінням променів, а слухові відкривала непорушні істини. Але голос того світла заборонив Мойсеєві, обтяженому мертвою шкірою своїх сандалів, підходити до гори, а лише знявши сандалії з ніг (Вих. 3,5), він міг торкнутися тієї землі, яку освічувало Божественне світло»¹⁸.

Систематизуючи містичну доктрину св. Григорія Нисського, відомий богослов Д. Данелю (1905–1974) про цей перший етап пише, що він усвідомлюється св. Григорієм як входження до духовного життя чи «просвітлення». Цей початок шляху духовного вдосконалення полягає у *κάθαρσις*, або очищенні емоційної сфери. А завершує цей період *ἀλλάθρεια* — тобто набутий мир та духовна свобода¹⁹.

Тож, як думаємо, у Житті прп. Феодосія крізь втілення образної паралелі прп. Феодосій — Мойсей, очільник руського чернецтва постає не лише новим Мойсеєм, котрий виводить новий народ Божий (ченців) з єгипетського полону (зі світу), а й людиною, що пройшла складним шляхом духовного вдосконалення, тобто досягла обоження — теозису. Цей шлях прп. Феодосія, який здійснюється ним за допомогою Бога та Пресвятої Богородиці, прп. Нестор приховано ототожнює з одкровенням Бога до Мойсея посеред Купини Неопалимої.

Виходячи зі сказаного, припускаємо, що однією з головних думок, втілених у Житті прп. Феодосія є ідея святості очільника руського чернецтва, яка усвідомлюється в контексті вчення Церкви про *обожнення* (гр. — «*θεώσις*»). Церква вчить, що обоження

¹⁸ *Григорій Нисський. Життя Мойсея.* — Львів, 2001. — С. 28.

¹⁹ Там само. — С. 10.

є поєднанням людини з Богом, прилучення людини до Нествореного Божественного життя через дію Божественної благодаті. Тут необхідно усвідомлювати, що обоження — не метафоричне поняття, не риторична вільність, а справжнє розуміння онтологічного обоження людського ества. Це найвища ступінь освячення людського духа та тіла, а не лише святість у її моральному значенні, це не праведність, а саме преображений духовний стан усього психофізичного складу людини. Згідно з вченням Отців Церкви, обоження є метою життя людини, воно нерозривно пов'язане зі спасінням душі. Саме спасіння, за словами св. Діонісія Ареопагіта, є можливим лише через обоження. Церква вчить, що обоження неможливо досягти людськими зусиллями. Як досконалий дар, що виходить від Отця світил (Як. 1:17), воно встановлене Богом, «желающим спасения и алчущим обоження людей» (св. Максим Ісповідник). Дар обоження — дар нествореної божественної благодаті. «Не может быть тварным этот дар» — вчить св. Марк Ефеський. — Если бы обожение было посевом естественного семени, то нам не нужно было бы ни возрождения (во св. Крещении), ни иных таинств, в которых действует Божественная благодать». Тож, обоження здійснюється у Христі благодаттю Святого Духа. Господь, що втілювався, у благодатних таїнствах та дарах еднається з вірними йому душами, вносить «душу в душу, іпостась в іпостась» (св. Макарій Великий). Через таке єднання людина стає частиною Нествореного Божественного Життя Святого Духа, робиться «причасником Божественного ества» (2 Пет. 1:4). Обожена людина у всьому уподібнюється Христу, стає дзеркалом *Божественного світла*.

Обоження досягається через вічний рух душі до Бога — епектазу, котра у православній традиції містить образну паралель — «сходження на Гору» («восхождение горе» — рос.). Ця Гора — Бог, Свята Трійця, куди Син Божий піднімає ество людини. Тож, згідно з Житієм, досягнення святості прп. Феодосієм усвідомлюється як «сходження на Гору» — входження преподобного у Святу Трійцю. Метафорично цей процес співвідноситься зі сходженням Мойсея на Святу Гору Синай.

З іншого боку, присутній у Житті топос Гори, на яку здійснює сходження новий Мойсей — прп. Феодосій, містить явну образну паралель зі Святою горою Фавор, де сталося Преображення Христа. Річ у тім, що ідея обоження людини, її преображення — ідея «сходження на Гору» з часів давньої Церкви пов'язувалася саме зі Святою горою Фавор, де сталося Преображення Христа. Традицію

такого прообразування започаткував Оріген (III ст.), який під «сходженням на Гору» розумів духовне зростання християнина. Згідно з вченням цього Отця Церкви, людина здатна сприймати славу Христа в залежності від ступеню досягнення нею успіху у чеснотах, в очищенні від пороків та гріхів, що свідчить про певні етичні вимоги. Трактуючи слова Євангелія про Преображення Христа перед Своїми учнями на горі Фавор: «І Він (Христос. — М. Н.) перед ними преобразився» (Мт. 17:2), Оріген говорить, що краса Христа і слова Священного Писання відкриваються по мірі духовного зростання учня²⁰.

Найтісніший зв'язок між темою сходження Мойсея на Святу Гору Синай та темою преображення людської природи представляє проповідь св. Анастасія Синаїта, присвячена Преображенню Христа на Святій Горі Фавор. Анастасій Синаїт (пом. бл. 700 р.) залишив достатньо велику спадщину. Однак його проповідь на Преображення вважається одним з найкращих текстів, які дійшли до нас. Ця проповідь отримала достатньо широке розповсюдження грецькою мовою і вплинула на мистецтво давньослов'янської проповіді на честь свята Преображення.

Якщо у Житті прп. Феодосія місце розташування Великої Печерської церкви називається «Домом Божим» та «Вратами Небесними» з видіння патріарха Якова, то у св. Анастасія Синаїта «Домом Божим» та «Вратами Небесними» називається Свята Гора Фавор. Не менше двадцяти разів він повторює слово «гора», прикрашаючи його усіма епітетами, які тільки знаходить у Біблії. Фавор — це дивовижне місце, де відкриваються тайни Спасіння: «Здесь прообразованы символы Царства; здесь возведена тайна распятия; здесь явлена красота нетления; открыто приближение второго, славнейшего пришествия Христа; здесь показано сияние праведников; будущие блага явлены как нынешние; гора сия видела символы воскресения; посредством облака, покрывшего ее, она предвозвестила, как будут восхищены праведники; гора явила ныне достовернейший образ нашего образа, нашего преображения и уподобления Господу. Преображение Спасителя — предвестие Его креста, Воскресения и Второго Пришествия. Но оно свидетельствует и о будущей участи верных, об их прославлении во Христе»²¹.

²⁰ Ван Парейс Михаил, игумен. От Хорива к Фавору. Преображение Христа в византийских проповедях // Память и надежда: горизонты и пути осмысления. Успенские чтения. — К., 2010. — С. 77.

²¹ Там же. — С. 90–91.

Св. Анастасій порівнює Синай з Фавором у такий спосіб: «Скільки на Синае були изобразительно явлены образы, столько на Фаворе — истина; там — тьма, здесь — солнце; там облако темное, здесь — светлое; там закон десятисловия, здесь — Слово, предвечное всякому слову; там — плотские тайны, здесь духовные откровения; там — глас Ангелов, здесь — глас Отчий; там, на горе по причине нечестя разбиты были скрижали (Закона); здесь сердца умудрены к спасению; ... там лоза пустила ростки, здесь расцвел крест; там перепела в знак наказания, здесь — голуб свыше в знак спасення; там иудеянка Мариам играла на тимпане, здесь Мариам, Господа наша, совершила божественное рождение; там Мойсей развязал ремень обуви своей, предрекая упразднение богочитания по Закону, здесь Иоанн не дерзает развязать ремень обуви у Иисуса, — той обуви неразвязуемой, которая есть союз Бога Слова и нашей смертной природы, обличенной кожами; там Илия бежит, скрываясь от лица Иезавели; здесь же он видит Бога лицом к лицу; гора Синайская не открыла Моисею Землю Обетованную, Фавор же ввел его в землю сию»²².

В контексті сказаного відкриваються глибинні символічні змісти розповіді Життя прп. Феодосія про підготовку до розбудови Великої Печерської церкви. Ці змісти можливо усвідомити лише у світлі середньовічної екзегези. Вони мають концептуальне значення для розуміння закодованих у Патерику ідейних чинників створення головного храму Києво-Печерського монастиря.

Вочевидь, місце розташування Великої Печерської церкви усвідомлюється у Житті прп. Феодосія як «Свята Гора» (Синай — Фавор), як місце присутності Бога-Трійці та Богоматері, Які також уособлюють «Святую Гору». *Процес створення храму (починаючи з його задуму) співвідноситься зі «сходженням на Гору» прп. Феодосія, з його преображенням (обоженням людської природи), з досягненням ним духовної досконалості, яка не має сталості і є епектазою, тобто безперервним рухом душі вперед.* Цей рух є підйомом сходами «Лествиці», яку бачив патріарх Яків та описав прп. Іоанн Лествичник. Прп. Феодосій — новий Мойсей є очільником цього руху, великим духовним керманичем, що досяг «вершини Гори» — Святої Трійці.

²² Ван Парейс Михаил, игумен. От Хорива к Фавору. — С. 91.